

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA
FUNDACIÓ BÍBLICA CATALANA
(Institut Cambó)

Els Testaments dels Dotze Patriarques

Barcelona 2014

Facultat de Teologia de Catalunya

Associació Bíblica de Catalunya

La col·lecció «Literatura intertestamentària»
va ser iniciada per la Fundació Bíblica Catalana de l'Institut Cambó
Director de la col·lecció: Enric Cortès Minguella
professor de la Facultat de Teologia de Catalunya

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament de Governació
i Relacions Institucionals**

© 2014 Enric Cortès
© 2014 Facultat de Teologia de Catalunya
© 2014 Associació Bíblica de Catalunya
© 2014 Fundació Bíblica Catalana (Institut Cambó)

ISBN: 978-84-941633-9-5

Maquetació: Jordi Ardèvol

Dipòsit Legal: B.26650-2014
Impressió: EDICIONES GRÁFICAS REY
Albert Einstein, 54 C/B. Nave 15 – Cornellà de Llobregat (Barcelona)

LITERATURA INTERTESTAMENTÀRIA

Literatura dels testaments

Els Testaments dels Dotze Patriarques

Introducció, traducció i notes
d'Enric Cortès

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA
FUNDACIÓ BÍBLICA CATALANA

INTRODUCCIÓ

Els *Testaments dels Dotze Patriarques* són els representants més complets i genuïns del gènere literari anomenat «discursos de comiat» (DC). Un gènere literari «és una forma d'expressió cultural a través de la qual hom pot endinsar-se en l'ambient que representa i que recrea, és una forma oberta, canviant, suggeridora d'altres formes i d'altres mons reals i, alhora, fantàstics. Quan una obra cau en mans del lector, l'interès que suscita i el món que deixa entreveure és la història biogràfica d'èpoques, de pobles, d'idees, de corrents encarnades en persones concretes, relatades per protagonistes observadors del seu temps i actualitzadors de les seves vivències. Per això, parlar d'una obra no és solament parlar d'un text sinó d'unes vides que esdevenen al llarg del temps paradoxalment contemporànies del lector».¹

Els Testaments són discursos de comiat, però revestits d'una importància ulterior: són comiats definitius, testaments. Aquest gènere literari, amb fórmules estilístiques pròpies (però no exclusives), és prou conegut i n'hem parlat abastament en un altre indret:² per

1. Paraules que manllevem de R. Boixareu en la seva primera introducció a l'obra dels Testaments. Serveixen també d'introducció a la seva tesi doctoral —que és una bona aportació des de l'òptica de l'anàlisi moderna de literatura. Cf. especialment pp. 69-73 de *El gènere literari dels Testaments dels Dotze Patriarques* (Col·lectània Sant Pacià 66), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 1999.

2. Vegeu amplis detalls sobre la natura d'aquest gènere literari i les seves fórmules en E. CORTÈS, *Los Discursos de Adiós de Gn 49 a Jn 13-17. Pistas para la historia de un género literario en la antigua literatura judía* (Colectánea San Paciano 23), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Herder 1976, pp. 52-70. E. von Nordheim (*Die Lehre der Alten. Das Testament als Literaturgattung im Judentum der hellenistisch-römischen Zeit* [ALGHJ 13], Leiden: Brill 1980, 5ss) té una visió una mica diferent del gènere. Per dirimir la qüestió es poden veure les assenyades pàgines de H. W. HOLLANDER, *Joseph as an Ethical Model in The Testaments of the Twelve Patriarchs*, Leiden: Brill 1981, 3-6.

això recordarem aquí només els punts essencials que, és clar, serveixen especialment per als Testaments ja que és l'obra capdavantera del gènere:

1. El moribund (o el que puja al cel) crida als seus per a parlar-los.
2. Els dona les seves exhortacions. Sobresurten per la seva freqüència les al·lusions a les obres de misericòrdia, a l'amor i unió fraterns.
3. Unes frases sobre el futur de la comunitat o la fi dels temps acaben el discurs.

Segueixen sovint les disposicions funeràries. L'estructura del tríptic pot variar ja que moltes vegades els motius 2 i 3 es troben invertits o/i barrejats, com passa en els Testaments.

L'obra presenta, doncs, cada un dels dotze patriarques, fills de Jacob, impartint el seu discurs de comiat als seus propis fills, s'entén els fisiològics i els espirituals. El moment i el lloc són especialment solemnes, el lloc de mort. Allí el patriarca revisa la seva vida per bé o per mal, sovint fent emergir més aviat els mals moments —èticament parlant— perquè aquests li serviran per mostrar als seus fills el que precisament no s'ha de fer. El gruix més consistent dels discursos és el corpus exhortatiu, com sovint ha passat en aquest gènere literari. Les exhortacions són de dos tipus: una estrictament bíblica de caire deuteronomí: complir la Llei, estimar Déu i els seus preceptes porta a la vida; menystenir-los porta a la mort. A tenir en compte que —fora de l'amor a Déu i al proïsme— no s'especifica mai quins són aquests preceptes veterotestamentaris. Quan, p. ex., els patriarques Judà i Dan es queden una part del preu de venda de Josep no s'al·ludeix per res al quart manament, la virtut de Josep davant les insinuacions i assetjaments de la muller de Putifar (Petefre en els Testaments) no sembla tenir res a veure amb el decàleg. En les exhortacions a evitar l'homicidi —l'assassinat de Josep producte de l'enveja/gelosia dels patriarques Judà i Dan— no es fa cap referència al cinquè manament, un dels preceptes de la Llei, ben important. Es deu donar per suposat. El que interessava no era això.

Importava, això sí, fer veure al lector que aquelles virtuts patriarcalcs eren les lloades en les places, carrers i simposis del món hel·lenístic en general i dels estoics en particular.³

Un segon tipus d'exhortacions es deriva directament o indirecta de la biografia patriarcal i parla de conegudes virtuts tradicionals sovint de caire estoic o que simplement indiquen ambients hel·lenístics. Les admonicions privilegien certes virtuts: el compliment dels preceptes de la Llei, l'amor al proïsme universalment entès, la contenció (respecte el vi, respecte la luxúria, la dona) l'aguant, la simplicitat de cor i de vida, etc. Solen tenir un model, el mateix patriarca que fa el discurs, o Josep. Levi/Judà esdevenen també especialment significatius: els altres fills de Jacob s'han d'atendre a les seves directrius. Les exhortacions a l'amor al proïsme universalment entès, el perdó del tot gratuït del patriarca Josep, les repetides al·lusions cristianes al final dels discursos al misteri salvífic de Jesús, acosten considerablement els Testaments als evangelis. Aquesta proximitat l'ha vist la investigació de l'obra al llarg del seu camí. Per citar un text emblemàtic recordem R. H. Charles afirmant que «el sermó de la muntanya reflecteix diverses vegades l'esperit i fins i tot reproduceix les mateixes frases del nostre text; que molts passatges dels evangelis mostren petges del mateix i que sant Pau sembla haver usat l'obra com a *vade mecum*».⁴ Són paraules que subscrivia del tot un home tan poc suspecte com Bertrand Russell (a la p. 205 de *¿Por qué no soy cristiano?*, Buenos Aires 1934) i encara hi afegia: «Si, tal com es diu a vegades, l'altura de l'ensenyament ètic (en els escrits) prova la divinitat del seu autor, l'autor desconegut d'aquests *Testaments* és qui deuria haver estat diví» (!). D'aquestes perplexitats

3. El comentari de H. W. Hollander – M. de Jonge (*The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Commentary* [SVTP 8] Leiden: Brill 1985) s'hi refereix abundantment. Aquesta obra ha inspirat sovint les nostres notes al text. No es pot pretendre entendre els Testaments sense tenir en compte aquest ampli i profund comentari, o les múltiples obres de De Jonge dedicades a l'edició crítica i estudi dels *Testaments dels Dotze Patriarques*. Vegeu-ne un llarg llistat —i només (!) va del 1953-1999— en R. A. KUGLER, *The Testaments of the Twelve Patriarchs*, Sheffield: Academic Press 2001, 105-107.

4. *The Apocrypha*, 291-292.

a què aboca la lectura dels Testaments en donen testimoni l'abundància i la varietat de posicionaments dels investigadors de l'obra, com ara veurem.

És curiosa l'evolució dels investigadors dels Testaments: d'inicis del segle XVIII fins a finals del XIX (1884) hi ha un cert consens a favor de l'autoria cristiana de l'obra. Sobresurten noms qualificats també en altres camps de la investigació, com ara la literatura jueva en general. Pensem, p. ex., en Abraham Geiger, fundador del Judaisme reformista, i R. Sinkovitz, I. A. Dorner, A. Kayser (introdutor de la crítica literària a fons en els Testaments), A. Hilgenfeld, són solament una mostra del grup que defensà l'autoria cristiana o judeocristina⁵ molt abans que el grup iniciat els nostres dies per M. de Jonge. Abans del retorn a favor del cristianisme de l'obra, la investigació va recórrer un llarg camí a favor de l'autoria jueva (amb interpolacions cristianes) que segurament es fonamentà en l'estudi de crítica literària de F. Schnapp del 1884.⁶ D'ell depenen en gran part els estudis de R. H. Charles i del mateix J. Becker. L'obra de R. H. Charles que apareix a partir del 1899 ha tingut una repercussió especial i allargada, quasi fins als nostres dies. Tenint en compte els estudis anteriors, sobretot els de Schnapp, i F. C. Conybeare (sobre la vàlua de la tradició manuscrita armènia), Charles conclou que es tracta d'una obra jueva, originalment escrita en hebreu, amb interpolacions cristianes. Després de la publicació de les seves obres principals el 1908⁷ i 1913⁸ els seus escrits esdevenen el focus i centre de les investigacions sobre els Testaments. A partir sobretot d'ell es va creant un nou *consensus* que arriba fins al 1951. Segons aquest,

5. Detalls sobre la història de la investigació dels Testaments, en la molt documentada obra de H. D. SLINGERLAND, *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Critical History of Research*, Missoula-Montana: Scholars Press 1977.

6. *Die Testamente der Zwölf Patriarchen untersucht*, Halle: Max Niemeyer 1884.

7. *The Greek Versions of The Testaments of the Twelve Patriarchs*, Oxford: Clarendon 1908.

8. *The Testaments of the Twelve Patriarchs, Translated from the Editor's Greek Text*, London: Adam and Charles Black 1908. El 1913 en *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*.

és una obra jueva amb interpolacions cristianes. L'impacte dels estudis de Charles és tant que Slingerland ha pogut dir en el resum de la seva tesi doctoral: «des del 1908 fins als 1950s, amb l'excepció de Hunkin i Messel, tots els estudis sobre els Testaments suposaren que la teoria de Charles sobre l'origen jueu dels Testaments era correcta, i dissentiren de Charles només en alguns detalls o discutiren el que havia dit sobre els Testaments en aspectes teològics, sociològics o històrics, dins, però, de l'esquema de Charles».⁹

Les descobertes dels manuscrits de Qumran feren pensar a un bon grup d'estudiosos (A. Dupont-Sommer, J. P. Audet, B. Otzen, M. Philonenko, etc.) que potser l'origen s'hauria de buscar a Qumran. Crec que aquesta opció ha estat suficientment debatuda i rebutjada diverses vegades. Recordem solament la crítica de M. de Jonge¹⁰ i els onze arguments adduïts per J. Becker¹¹ contra l'origen Qumrànic. És evident, però, que això no ens eximeix de cercar també en els paral·lels de Qumran llum per a moltes expressions i continguts d'antropologia teològica, angelologia, soteriologia i escatologia que trobem en els Testaments.

Els estudis de M. de Jonge que apareixen el 1953 són un retorn al consens que existia abans del 1884. Es basen en un estudi aprofundit, primer, de crítica textual sobre els mss. grecs, la versió eslava i l'armènia. La seva conclusió és que s'ha de preferir el ms. *b* del grup I (mss. *b₁*), ja que el grup II rep influència secundària del mss. *b* i *l* (i altres). El ms. *b* (Cambridge University Library Ms Ff I.24) és del segle x i, amb l'estudi comparatiu dels mss. de la família II es pot com a màxim arribar a un text grec de poc abans del segle ix. Segons aquesta escola de Leiden no podem per crítica textual discernir res de la història de composició de l'obra. Menys encara un hipotètic origen precristià de la mateixa. Això porta a concloure que les anomenades interpolacions cristianes són en realitat part

9. *Ibid.*, p. 36.

10. P. ex., en H. W. HOLLANDER – M. DE JONGE, *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Commentary* (SVTP 8) Leiden: Brill 1985, 23-25; i en *Studies*, 193-246.

11. *Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Testamente der Zwölf Patriarchen*, Leiden: Brill 1970, 149-151.

integral dels Testaments des del punt de vista de crítica textual, i que la versió armènia (que tant s'ha usat per a provar les interpolacions cristianes) en realitat té tendència a abreujar el text que tradueix —també les frases clarament cristianes— especialment a mesura que va acabant l'obra. Per tant, no es pot presentar la versió armènia com a prova de l'existència d'una prèvia obra jueva que els cristians simplement *editarien* amb interpolacions pròpies que han anat creixent. De Jonge creu no obstant que l'autor(s) cristià(ns) se serví no sols de molt material jueu que tenia a disposició, sinó també d'un escrit sencer (el Testament de Leví Original) que modifica segons els seus interessos. No estem doncs davant d'una obra jueva editada per cristians sinó d'una obra cristiana que se serveix de molt material jueu per a fer la seva pròpia compilació. De tota manera, insisteix, una obra rebuda de mans cristianes és lògic que primer de tot sigui examinada com a cristiana. A més ¿per què una obra amb molts continguts jueus (bíblics i parabíblics) només pot ser considerada jueva? Els primers cristians quan al segle II reben tot l'AT no sols reben allò que ara hi veiem, el contingut que aporten les nostres versions contemporànies, sinó també la digestió multi-secular que havia fet del text sagrat la comunitat jueva a través de la sinagoga (targum), predicacions dels tannaïtes, i lectures especialitzades en les cases d'estudi rabínic (*bate midraš*) i, finalment, del mateix folklore popular jueu. Això per a ells (com per als jueus) era pràcticament paraula de Déu, o així ho pensaven. Un exemple d'aquest tipus de recepció dels relats del Primer Testament en la comunitat cristiana ens el dona Pau en al carta als Romans quan accepta com quelcom sabut que el pou/roca que seguia les dotze tribus pel desert perquè no els manqués mai l'aigua (1Co 10,4) era el Crist: «tots van beure la mateixa beguda espiritual: bevien d'una roca espiritual que els acompanyava, i aquesta roca era el Crist». Se serveix de la reelaboració sinagoga del relat de Nm 21,16-20 que afirmava que de la roca fluïa sempre aigua arreu on anessin.¹² És només un dels molts exemples que es poden citar.

12. Cf. M. McNAMARA, *Palestinian Judaism and the New Testament*, Dublin: Veritas Publications 1983, 241-244.

L'obra de De Jonge mostra un esforç considerable a favor del cristianisme dels Testaments, p. ex., en l'estudi dels fragments SER i LJ.¹³ Es veu també en la quantitat de paral·lels neotestamentaris que aporta el comentari de H. W. Hollander – M. de Jonge, no tots, és clar, de la mateixa vàlua. El més important, però, és el seu esforç per mostrar que es destrueix la fluïdesa del text grec quan es vol extirpar les anomenades interpolacions cristianes, encara que això se li pugui discutir en algun cas concret. Ho podem veure fent una petita anàlisi crítica de les aportacions al tema que ha publicat últimament A. A. DeSilva¹⁴ contra l'opció de De Jonge.

L'opinió que es fa dels Testaments DeSilva té en compte els avenços recents sobre la versió armènia: ja no creu, com feia R. H. Charles, que es pugui reconstruir l'obra precristiana a partir de les aportacions dels mss. armenis —que donen una versió més curta del material cristià.¹⁵ Però pensa encara que aquesta versió és testimoni d'un estadi en què l'obra contenia menys interpolacions cristianes. Útil doncs per a un estudi de crítica literària i per a la història de la transmissió del text, encara que en diversos casos es fa molt difícil recuperar la fraseologia original precristiana, segons pròpia confessió: p. ex., en TestBen 3,8; 9,2-5; 10,7-9; 11,1-5; TestAser 7,1-5.¹⁶

13. L'abreviatura indica els fragments relatius a l'obediència i respecte per les tribus de Leví/Judà que es repeteixen al llarg dels Testaments; a banda, reprenem de l'anglès, com es fa habitualment, l'esquema d'origen deuteronòmic pecat/exili/retorn (conversió) = SER.

14. «The *Testaments of the Twelve Patriarchs* as Witnesses to Pre-Christian Judaism: A Re-Assessment», *JSP* 23/1 (2013) 21-68.

15. Una excepció en TestJos 19,2-3, afegitò secundari que es troba en la versió armènia. Segons el comentari de Hollander – De Jonge descriu la situació post-exílica amb simbologia apocalíptica. DeSilva subratlla que contradiu del tot l'opinió dels que «devaluen l'armeni per la seva freqüent *omissió* de material, atribuint totes aquestes omissions a la incúria de l'escriba més que al grec que tradueix», *ibíd.* 65. Sigui com sigui, TestJos 19,11 (v. 6 en l'ed. de De Jonge) no és de cap manera una «obvious Christian interpolation», ja que aleshores queda del tot despenjat «el seu regne» (v. 7 en De Jonge, v. 12 en DeSilva) que només es pot referir a «l'anyell de Déu» del v. anterior.

16. 3,8, però, pot haver estat escrit a la llum de Is 53, seguint esquemes de la martirologia de l'època macabea. I per tant creu que el text jueu pot haver estat cristianitzat a la llum de Josep tipus de Jesús.

Sovint els raonaments que aporta en pro d'un text precristià semblen excessivament genèrics; les exhortacions adduïdes s'aguanten també bé en boca d'un cristià que sap que tot l'AT és paraula de Déu (sense especificar més) i que per tant compten de cara l'acció. Això val especialment pel que diu a propòsit de TestJud 13,1; 24,1-6; 25,3-5; 26,1; TestDan 6,10; TestNeft 8,2-4.7-10; TestAser 6,1-3; TestBen 10,3-4.¹⁷

A vegades l'argumentació és forçada, com quan respecte TestIss 7,7¹⁸ interpreta que «es tracta d'una reminiscència —i per tant restauració— de la situació de l'Edèn on Déu “caminava” buscant la companyia d'aquells primers éssers humans que havia creat, els quals, amb la seva simplicitat, podien “caminar” amb Déu». En la mateixa línia, la seva interpretació de TestNeft 4,5 («el Senyor els escamparà per tota la terra, fins que vingui la compassió del Senyor, un home fent justícia i fent misericòrdia amb tots els qui són lluny i els qui són a prop») on recolzant-se en la imatge que Is 57,19¹⁹ dona de Cir, com a instrument de la misericòrdia de Déu, acaba dient: aquest passatge en el TestNef es podria igualment referir a qualsevol figura humana. A banda, com sovint passa, és massa ràpid en interpretar com interpolacions alguns textos: p. ex., TestLev 14,2: «Però el nostre pare Israel estarà net de les impietats dels grans sacerdots, els quals *posaran les seves mans* —οἱτινες ἐπιβαλοῦσι τὰς χεῖρας αὐτῶν— sobre el Salvador del món». Semblaria que es pot extirpar tota la frase. Però no em sembla lícit, ja que l'autor cristià ha preparat la frase abans (v. 1): «pecareu contra el Senyor, posant les mans [contra ell] —χεῖρας ἐπιβάλλοντες— amb tota mena de maldat». En 14,2 no es tracta, doncs, d'una «intrusió dins de la

17. No en canvi en els següents casos: TestGad 2,3; 4,6; TestZab 4,4; TestAser 7,7. Poden ser glosses fàcilment extirpables les que trobem a TestSim 7,2; més difícilment les de TestLev 16,1-5.

18. «Vosaltres, fills meus, feu el mateix, i tots els esperits de Beliar fugiran de vosaltres, i cap acció dels homes dolents no us dominarà, i dominareu totes les feres salvatges, *tenint amb vosaltres el Déu del cel, que camina, juntament, amb els homes de cor senzill*».

19. «Fent néixer aquest fruit dels seus llavis, Pau, pau per a tots, els de lluny i els de prop!»

reflexió bàsicament deuteronomística sobre la història d'Israel».²⁰ És un llenguatge habitual almenys del TestLev, reapareix l'expressió en 4,4: ἐπιβαλοῦσι χεῖρας ἐπ' αὐτόν.

DeSilva tampoc accepta la lectura cristiana dels textos que inculquen als fills dels patriarques l'observança de la Llei i dels preceptes de l'AT. Resumeix en p. 42: donat que Pau limita bé en els seves cartes el rol de la Torà, «aquestes absolutes reivindicacions respecte el valor de la Torà semblen reflectir més una ideologia jueva que no pas cristiana». Crec que és un pèl exagerat veure en algun testament (excepte el de Leví que té una història ben pròpia i fins exclusiva) «absolutes reivindicacions respecte el valor de la Torà». Els autors dels Testaments reivindiquen tranquil·lament el rol salvífic de la Torà, sense aprofundir-hi gens; no descriuen cap limitació del rol de la Torà per a un cristià (no ho intenten, excepte en detalls anecdòtics d'*halakhà* quan en poden treure un cert profit espiritual per al lector cristià)... Simplement reprenen exhortacions genèriques que han rebut per tradició cristiana o/i judeocristiana, tradicions inherents a l'AT, un escrit sagrat lliurat amb farciment d'exegesi jueva popular i tradicional. DeSilva creu que els Testaments adopten la postura de Pau i que per això «mai no col·locarien la Torà d'una manera tan persistent com fan els Testaments sense alguna limitació com ara, «fins que arribi el temps del futur sacerdot» o «quan el Messies ensenyarà la nova llei» (ibíd., n. 49). Però no crec que es pugui dir que els Testaments adoptin la posició paulina, malgrat l'opció comuna a favor de la conversió i salvació final d'Israel, que per res ha de ser exclusiva de Pau.

A banda, l'autor veu en els Testaments elements que són del tot contradictoris al contingut del NT: en els Testaments són les dotze tribus les que governaran a la fi dels temps els propis descendents,²¹ contra el NT que diu que ho faran els apòstols²² (ibíd., p. 49). Però és evident que l'òptica d'una obra que de forma més o menys «mis-

20. Ibíd., 63.

21. TestSim 6,7; TestLev 18,14; TestJud 25,1; TestZab 10,1-4; TestBen 10, 6-10.

22. Mt 19,28.

sionera» s'adreça als jueus per a convertir-los no podia fer això que li demana DeSilva. Tampoc si l'òptica era amb finalitat didàctica i s'adreçava a cristians que havien de conviure i dialogar amb jueus (Hollander – De Jonge). Possiblement DeSilva no té prou en compte la ficció dels Testaments, que encara que aquí i allí es traeixen (en la profecia sobretot), saben mantenir al llarg de l'obra l'estatus que l'autor s'ha proposat, uns patriarques allisonadors des de la seva pròpia història personal (que l'autor cristià sap heretada i mamada tradicionalment amb la lectura d'un AT digerit per moltes generacions).

1. EL CRISTIANISME DELS TESTAMENTS

1.1. *La cristologia*

Volem subratllar només alguns elements que creiem importants. Comencen pels textos de tipus incarnacionista. L'*abundància* d'auncis de tarannà incarnacionista (un mot segurament massa elevat teològicament per als autors dels Testaments) fa molt difícil suposar en tots els casos o en la majoria d'ells, una descripció jueva de la salvació final o messiànica que hauria estat simplement *editada* modificant-la cristianament. Crec que no s'ha de mirar solament cada cas en concret sinó la seva globalitat. (L'anàlisi acurada de cada un dels arbres, les dites interpolacions, ens fa perdre la visió del bosc). Un text jueu així, malgrat les aportacions sapiencials sobre la Saviesa que gaudeix de caminar amb els homes, se'm fa difícil d'imaginar en l'època intertestamentària.

Una segona dada a tenir en compte: la formulació incarnacionista —el salvador és Déu i home, fórmula que apareix sovint— està en contradicció amb una certa cristologia angèlica que veiem emergir en TestDan 6,5.6b-7 de la qual parlarem en el comentari. TestBen 10,8b ofereix un text anàleg: «perquè no van creure que Déu s'aparegués en carn com a alliberador», ὅτι παραγενάμενον θεὸν ἐν σαρκί²³ ἐλευθερωτὴν οὐκ ἐπίστευσαν. Aquesta referència

23. Cf. especialment He 9,11.

a la carn sovinteja, també en la forma anàloga de la presència a la terra «d'un home menjant (i bevent) amb els homes» (TestSim 6,7). Sens dubte hi ha un cert interès a subratllar (aquí i en TestAser 7,3) la humanitat de Crist, potser contra el docetisme, com volen alguns estudiosos.

Una tercera dada sobre l'origen del sacerdoci de Jesús: els Testaments, contra la tesi general cristiana dels primers temps (amb les poques excepcions patristiques que ha assenyalat el comentari de Hollander – De Jonge), *algunes vegades* mantenen l'origen levític del sacerdot/Jesús que ha de venir «a la fi». Això va contra la seva pròpia opció arreu de l'obra: hi ha un sacerdoci levític temporal —que acaba amb la vinguda de Jesús— i una reialesa de la tribu de Judà que corona la vinguda de Jesús-rei. En aquestes excepcions els Testaments no segueixen per res l'opció del cristianisme primitiu que parlava d'un sacerdoci «segons l'ordre de Melquisedec» (Sl 110, 4), una figura veterotestamentària que no oferia dificultats: «L'Es-criptura no diu que tinguéis pare, ni mare, ni genealogia; no parla tampoc ni del començament ni del terme de la seva vida. Així, fet semblant al Fill de Déu, resta sacerdot per sempre», He 7,3. Era clar i molt millor que la figura del patriarca Leví que, per altre cantó, era tan criticada en Gn 49,5-7.

També sorprèn l'opció de TestRub 6,5-12 a favor de la reialesa del patriarca Leví (potser també per als temps finals?). ¿Pot ser que aquí tinguem de nou una al·lusió indirecta a l'origen levític del sacerdoci de Jesús? Sigui com sigui, crec que ens falta un estudi detallat de l'estatus del patriarca Leví en els cercles jueus en torn del NT, perquè això explicaria, almenys en part, l'opció dels cristians dels Testaments, i la d'algun pare de l'església, a favor d'ell.

2. EL ROL DE LA LLEI

Els textos que inculquen als fills dels patriarques l'observança de la Llei i dels preceptes de l'AT s'han d'entendre com exhortacions simplement a l'amor a Déu i amor al proïsme, amb accions concretes, tal com vénen explicades en les llargues admonicions dels discurs-

sos de comiat dels Testaments. No es pensa en els preceptes mosaics perquè en dies dels sants patriarques no hi eren, com tampoc hi són ara (ve a dir-se). Del per què no es fa aquesta explicitació n'hem dit alguna cosa parlant de l'opció de DeSilva. En això els Testaments són del tot distints de Pau a Romans i Galates (i de diversos escrits cristians del s. II). Si l'obra en qüestió és del segle II —com pensa M. de Jonge i la seva escola— s'hi ha d'admetre un cristianisme molt més variat del que habitualment es pensa.

3. EL ROL DELS ESPERITS

La llibertat humana és pressuposa constantment en els Testaments. Sense creure-hi no tindria cap sentit la crida a la conversió que forma el gruix principal de les exhortacions. És quelcom heretat de la tradició bíblica i jueva oficial. Però a banda, reberen també una antiga tradició del món henòquic o/i del llibre de Jubileus, on la causa fonamental i continuada de tots els mals s'ha de cercar en els mals esperits, els descendents d'aquells esperits caiguts o foragitats de les estances celestials que mencionava l'antic mite dels Vigilants.²⁴ Però malgrat la força connatural d'aquests esperits en el cor de l'home, la conversió està sempre al seu abast, com hi és també la col·laboració amb els esperits del mal, els adlàters de Beliar. D'aquí que, per la seva ingerència en l'actuació humana bona i dolenta, els esperits (àngels i esperits malèfics) són omnipresents en els Testaments. De les seves funcions en detall, ja n'hem parlat en un altre lloc.²⁵ Afegim només que el seu rol està en línia amb el que trobem en els evangelis, però esplaïant-s'hi molt més perquè creuen que així expliquen millor el problema del mal humà. En això també es contraposen a Pau que no dóna importància als esperits (bons o do-

24. Present ja en Gn 6,2-4.

25. E. CORTÈS, «Els esperits en els Testaments dels Dotze Patriarques», en A. PUIG I TÀRRECH (ed.), *L'Esperit Sant en la Bíblia* (Scripta Biblica 13), Barcelona: ABCat – PAM 2013, 75-93.

lents), encara que hi cregui seguint els hàbits dels seus conciutadans i sobretot la tradició jueva apocalíptica.²⁶

4. ELS DOS PRECEPTES: AMOR A DÉU I AL PROÏSME

Malgrat les dificultats que el tema presenta, és necessari dir-ne alguna cosa. Abunda tant en l'obra i és una qüestió tan sensible que sense tenir-la en compte no podríem pretendre conèixer gens ni mica el tipus de comunitat que hi ha rere els Testaments. Tot i que l'amor al proïsme és un tòpic molt estès en la literatura intertestamentària²⁷ en els Testaments dona la impressió que els dos manaments s'hi troben com a casa. De Jonge ha fet veure que es presenten lligats no solament entre si, sinó també amb el llegat testamentari. De manera que el llegat es pot resumir en els dos manaments, segons TestBen 10,3-5:

practiqueu la veritat²⁸ i la justícia cadascú amb el vostre proïsme, el judici, i guardeu la llei del Senyor i els seus manaments. Us ensenyo aquestes coses en lloc de qualsevol herència. Vosaltres, transmeteu-les també als vostres fills, a fi que les conservin per sempre; així ho van fer Abraham, Isaac i Jacob. Totes aquestes coses ens les van donar com a herència, dient: guardeu els manaments de Déu, fins que el Senyor reveli la seva salvació a totes les nacions.

En la mateixa línia, TestJud 13,1 exhorta a guardar els preceptes de Déu i totes les paraules del patriarca; anàlogament en TestZab 10,2, etc. A vegades els dos preceptes estan directament relacionats amb la virtut central d'una parènesi determinada. És el cas de la

26. Detalls en E. CORTÈS, «Els “principats i potestats” i els “elements del món”», en A. PUIG I TÀRRECH (ed.), *Pau, fundador del Cristianisme?* (Scripta Biblica 12), Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – PAM 2012, 69-82.

27. Vegeu una petita relació del tema en DA, 287, n. 461.

28. Practicar la veritat envers el germà és sinònim d'estimar el germà com mostra TestRub 6,9: «Us conjuro en nom del Déu del cel que cadascú practiqui la veritat envers el seu proïsme i que estimi el seu germà».

virtut de la simplicitat (senzillesa), la ἀπλότης pròpia dels que es dediquen al camp (TestIss 4,6 i 5,1)²⁹ En el cas de Josep els dos preceptes estan arrelats en la pròpia biografia, com recorda De Jonge.³⁰ Es veu bé en TestBen 3,3-5 on, a més, es pot observar una profunda teologia del manament al proïsme com a causat per l'amor a Déu o identificat amb ell:

Temeu el Senyor i estimeu el proïsme. I, encara que els esperits de Beliar sol·licitin d'affligir-vos amb tota mena de mals, cap d'aquestes maldats no regnarà sobre vosaltres, com tampoc no va tenir poder sobre Josep, el meu germà. Quants homes el van voler matar!, però Déu el va protegir. Perquè qui tem Déu i estima el seu proïsme no pot ser colpejat per l'esperit aeri de Beliar, perquè està protegit pel temor de Déu. No podran tenir poder sobre ell les conspiracions dels homes o de les bèsties, perquè és ajudat per l'amor del Senyor, el mateix que ell té envers el proïsme.

Especialment significatiu, doncs, és el model de Josep que moltes vegades apareix en els Testaments precisament per ensenyar amor al proïsme de la raça o condició que sigui,³¹ amor als enemics,³² amagar les faltes dels altres.³³ H. W. Hollander ha fet un bon estudi aprofundit de Josep com a model, on tracta del significat i la procedència de les virtuts de Josep posades com a model.³⁴

Amb l'anàlisi acurada d'aquests textos i paral·lels De Jonge mostra la imbricació dels dos preceptes en el nucli més profund dels Testaments, la parènesi, o en la biografia agàdica dels patriarques.

29. Passa igualment amb el pescador en TestZab 5,5-7,4, id. en TestIss 7,6 (i cf. 3,8; 4,1; 5,1; 7,5) i TestSim 4,4-7, que exhorta a l'amor al proïsme enmig de la parènesi sobre l'enveja que és nuclear en el testament. Succeeix de manera similar amb l'exhortació de Josep (17,1-2), etc.

30. *Pseudepigrapha*, 150ss.

31. TestZab 8,4-6; TestSim 4,4-7.

32. TestJos 17,2.

33. Ibid., 17,1-2.

34. *Joseph as an ethical model in the Testaments of the Twelve Patriarchs*, Leiden: Brill 1981. En pp. 7-9 es trobarà una bona anàlisi crítica de les opcions principals sobre el tema.

Es fa molt difícil, doncs, per no dir impossible, extreure els preceptes sobre l'amor per a fer-ne part d'una suposada obra jueva precristiana, com voldria, J. Becker.³⁵ M. de Jonge conclou la seva anàlisi: «(aquest estudi) no ens ajuda per determinar la identitat de qui va ser el primer a relacionar els dos grans manaments com a resum de la llei. Ni pot explicar l'especificitat de l'ètica cristiana primitiva enfront de l'hel·lenística i de la jueva» (ibíd., 158). Amb tot, no deixa d'impactar la força acumulativa de tants textos per decantar-nos a favor del Cristianisme de l'obra. Meravellen bastants dels seus textos, p. ex., «he estimat el Senyor amb tota la meua força; semblantment, he estimat tots els homes com a fills meus», TestIss 7, 6. En aquest sentit hem de dir que no es troba cap obra similar de l'època. Crec que en el judaisme podem veure quelcom similar respecte l'amor al proïsme només en l'obra medieval *Sefer Hasidim* (s. XIII). D'altra banda, donat que els Testaments són transmesos per l'església primitiva és del tot lògic veure'ls primer de tot com a cristians.

5. ISRAEL I ELS GENTILS. L'ESCATOLOGIA

5.1. *Els passatges SER*

Seguint l'esquema dictat pel gènere literari discursos de comiat, els testaments contenen sempre un tercer element de predicció de futur, entès com clarividència del moribund i profecia *ex-eventu*. La clarividència prové d'una relectura de les tradicions orals i escrites presents, pel que sembla, en la literatura henòquica que se cita de manera bastant habitual.³⁶ També, per assegurar aquesta clarividència s'invoquen les tauletes celestials preexistents.

35. Aquest «material fonamental», que demana la hipòtesi de Becker, no contenia, segons ell, més que amor als de la pròpia raça. En contraposició vegeu DA, 287, n. 461.

36. TestSim 5,4; TestLev 10,5;14,1;16,1; TestJud 18,1; TestZab 3,4; TestDan 5,6; TestNef 4,1; TestBen 9,1; (10,6).

Aquesta previsió de futur o profecia quasi sempre s'expressa a través d'un esquema literari d'origen deuteronomíic: pecat, exili, retorn: SER (en la terminologia anglosaxona comunament acceptada). La història de l'exegesi ha insistit en l'estudi d'aquest esquema reiterat dels Testaments; s'ha volgut veure en les profecies *ex-eventu* les claus per a la datació de l'obra. El resultat ha sigut del tot divergent i contradictori, perquè una mateixa «profecia» pot interpretar-se sovint tant del postexili com de l'època macabea, posem per cas.

Els passatges SER mereixen per nosaltres un interès especial per altres raons: primer de tot, per la seva imbricació en l'esquema del discurs patriarcal, el tarannà cristià de l'obra apareix en ells o seguidament; és el que ha volgut remarcar sobretot De Jonge³⁷ en l'estudi dels passatges SER; en la majoria de casos ens adhirim a la seva opinió; respecte al TestDan 6,5ss. ja hem indicat en altre lloc la nostra opció sobre aquest fragment difícil.³⁸ En un segon moment volem subratllar especialment la posició de la comunitat dels Testaments sobre l'escatologia, especialment respecte Israel.

Vegem els fragments SER més rellevants:

– En el triple SER de TestLev 10,14-15.16 se subratlla, en tots tres, el pecat dels sacerdots contra Jesús (10,2; 14,1-2; 16,3). Però TestLev 16,1-5 acaba afirmant la salvació final d'Israel: «I el vostre lloc no serà pur, sinó que entre els gentils sereu maleïts i dispersats, fins que ell us visiti novament, i us aculli amb compassió en la fe i en l'aigua», 16,5.

– En TestAser 7,3 l'element de «retorn» del fragment SER acaba anunciant la vinguda de Jesús que salvarà Israel i tots els gentils. Es repeteix al final l'anunci salvífic del retorn per la fe: «Però el Senyor

37. Vegeu sobretot M. DE JONGE (ed.), *Studies on the Testaments of the Twelve Patriarchs* (SVTP 3), Leiden: Brill 1975, 193-260; H. W. HOLLANDER – M. DE JONGE, *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Commentary* (SVTP), Leiden: Brill 1985, 39-85; ÍD. «The Future of Israel in the Testaments of the Twelve Patriarchs», *JSt* 17 (1986) 196-211.

38. E. CORTÈS, «Els esperits», 89-93.

us reunirà en la fe per mitjà de l'esperança en la seva misericòrdia (ἐυσπλαγχνίας),³⁹ a causa d'Abraham, Isaac i Jacob», 7,7.

L'element SER que apareix per duplicat en Nef 4,1-3 i 4,4-5 és força complex. Els vv. 4-5 semblen afegitó posterior. En tot cas els dos fragments, de fraseologia diferent, corresponen a les dues visions dels cc. 5 i 6, procedents d'un document–Neftalí anterior.⁴⁰ El cristianisme de 4,5 és obvi. Allí s'anuncia també «la compassió del Senyor (τὸ σπλάγχνον κυρίου), un home fent justícia i fent misericòrdia amb tots els qui són lluny i els qui són a prop» (ἐλεος εἰς πάντας τοὺς μακρὰν καὶ τοὺς ἐγγύς). Es tracta de la salvació final dels gentils i d'Israel. (4,5) (amb aquest ordre!).

En TestJud 23,1-5 i 24 no es menciona explícitament la salvació d'Israel, però s'anuncia la de (tots) els fills de Judà; probablement es tracta de la part per al tot, ja que a continuació aquesta salvació s'aplica a «tots els qui invoquen el Senyor»:

Els cels s'obriran damunt d'ell per a vessar la benedicció de l'esperit del Pare Sant; i ell mateix vessarà l'esperit de gràcia sobre vosaltres, i sereu els seus fills en veritat, i caminareu en els seus preceptes des del primer fins al darrer. Aquest és el rebrot del Déu Altíssim, i aquesta és la font de vida per a tot home. Llavors brillarà el ceptre del meu regne, i de la vostra arrel sorgirà una tija. I en ella creixerà una vara de justícia per a les nacions, i per jutjar i salvar tots els qui invoquen el Senyor (24,2-6).

Sembla que l'element de retorn anunciat prèviament en 23,5 s'ha d'entendre de la vinguda de Jesús: «Però, quan torneu cap al Senyor amb el cor perfecte, penedits i caminant segons tots els ma-

39. Cf. TestLev 16,5; TestDan 6,4 (amb la n. ibíd.); TestBen 10,7-9. R. A. Kugler (*The Testaments of the Twelve*, 79) recolza-se en TestZab 8,2 («El Senyor enviarà la seva compassió [τὸ σπλάγχνον αὐτοῦ]»), fa una lectura cristocèntrica de TestAser 7,7 que DeSilva (*Witnesses*, 54.58) no creu necessària. Cf. *Studies*, 150.

40. Cf. M. DE JONGE, «The Future of Israel in the *Testaments of the Twelve Patriarchs*», *JSJ* 17 (1986) 204.

naments de Déu, el Senyor us visitarà amb misericòrdia (ἐν ἐλέει) i us traurà de la captivitat enmig dels vostres enemics».

TestDan, 5,9-13. La salvació final d'Israel queda prou clarament indicada també enmig de l'esquema SER. Només que aquí el fet que Israel sigui salvat per Jesús sembla producte d'un repensament de la qüestió: el v. 12 sembla portar un final definitiu. Però un altre cristià hi afegí el v. 13. Segurament per clarificar un punt no mencionat fins aquí i important per a la comunitat: la necessitat de la fe en Ell:

I, així, quan tornareu al Senyor, obtindreu misericòrdia; i us conduirà cap al seu santuari proclamant la pau sobre vosaltres ¹⁰ i s'alçarà damunt vostre la salvació del Senyor a partir de les tribus de Judà i Leví; Ell mateix farà la guerra contra Beliar i donarà als nostres pares la revenja victoriosa. ¹¹ I prendrà la captivitat (de mans) de Beliar, les ànimes dels sants, tornarà els cors desobedients cap al Senyor, i donarà una pau eterna als qui l'invoquin. ¹² els sants descansaran a l'Edèn, i els justos s'alegraran en la nova Jerusalem, la qual existirà per la glòria de Déu per sempre. ¹³ I mai més Jerusalem no restarà deserta, ni Israel no esdevindrà captiva, perquè el Senyor estarà enmig d'ella, convivint amb els homes, i el Sant d'Israel regnant sobre ells en humilitat i en pobresa. I qui cregui en Ell regnarà en veritat en els cels.

El TestIss 6,1-4 és l'únic fragment SER que no conté pensament específicament cristià. Només a 7,7 apareix, sembla, l'element cristià: «Vosaltres, fills meus, feu el mateix, i tots els esperits de Beliar fugiran de vosaltres, i res de dolent no us dominarà, i dominareu totes les feres salvatges, ⁴¹ tenint amb vosaltres el Déu del cel, que camina, juntament, amb els homes de cor senzill». En tot cas el contingut de 7,6-7 encaixa perfectament amb la fraseologia d'altres

41. La mateixa al·lusió a l'únic manament d'amor a Déu i al proïsme que protegeix el creient contra els animals salvatges, en TestBen 3,3-5 i cf. TestNef 8, 4-6. Dominar els animals salvatges o «caminar sobre serpents i escorpins» és nota característica de la protecció de Déu sobre els seus enviats (Lc 10,19) de la mateixa manera que la Xekhinà o Presència de Déu (en el llenguatge targúmic sinagoga) protegia la comunitat creient en el seu pas pel desert «gran i terrible» (Dt 1,19) «caminant» al seu pas (v. 7b del testament). Vegeu SifDt, vol. I, 63-64, n. 4.

testaments: que el compliment dels dos preceptes tingui com a conseqüència el domini sobre les feres s'afirma també en TestBen 3, 3-5 (i cf. TestNef 8,4-6)

5.2. *Fragments Leví/Judà*

Els fragments Leví/Judà (LJ) formen un segon tipus de material parenètic i escatològic dels Testaments. Malgrat les faltes passades dels dos patriarques i les previstes dels seus descendents en el material LJ, tant l'autèntica reialesa com l'autèntic sacerdoti seran restaurats definitivament a través d'ells. És el que diuen bàsicament aquestes seccions (TestLev 18; TestJud 24). De la salvació final a través d'aquestes dues tribus se'n parla diversament. En TestSim 7,1-2 després de predir la vinguda del gran sacerdot de la tribu de Leví (!) i el rei de la de Judà, s'afirma que aquest, que és «Déu i home [...] salvarà tots els Gentils i el poble d'Israel».⁴² Pot sorprendre la importància donada a la vinguda del gran sacerdot a través de la tribu de Leví. Ens remetem al que dèiem uns paràgrafs abans sobre le tema. En canvi tant en TestJud 22,2 com en TestNef 8,2-3 la salvació universal s'annexiona solament a la tribu de Judà de la qual surt el salvador, Jesús. Encara que TestDan 5,10a parli simplement de salvació provinent de Judà i de Leví, és evident pel context (v. 10bs.) que es pensa en un salvador, Jesús. Semblantment en TestGad 8,1 el Senyor aporta («farà sorgir», ἀνατελεῖ) un salvador de les dues tribus per a Israel.⁴³ El testament de Dan en el c. 6 presenta dificultats especials de les que varem parlar en un altre lloc.

Aquí en tenim prou d'assenyalar que 6,6a és una interpolació (contra el que opina De Jonge) i que a continuació segurament tenim petges clares d'una antiga cristologia angèlica:⁴⁴ «El mateix

42. I cf. TestLev 2,11: «a través teu (Leví) i de Judà, el Senyor s'apareixerà entre els homes, salvant tot el llinatge humà per mitjà d'ells».

43. La mateixa fraseologia en TestJos 19,6 respecte l'anyell que salvarà «per gràcia tots els gentils i Israel».

44. Cf. *Els esperits*, 89-92 on es fa un intent de seguiment d'aquest tipus de cristologia.

àngel de la pau enfortirà Israel perquè no caigui en la ruïna total [...] perquè cap dels àngels no serà semblant a ell. I el seu nom serà arreu d'Israel i entre els gentils: Salvador», 6, 5.6b-7. També, doncs, per als fills de Dan, que tenien una especial mala fama,⁴⁵ es promet la salvació final.

M. de Jonge conclou: «En tots els casos a l'autor li importa la salvació d'Israel i d'aquells que n'estan fora. En dos casos els gentils són mencionats davant d'Israel. Malgrat les variants en aquest grup de passatges s'observa un grau de consistència raonable en la seva concepció sobre la salvació d'Israel».⁴⁶ Afegim només que aquesta em sembla ser una altra característica notable del cristianisme de la comunitat dels Testaments. Oi més si recordem com generalment es tracta Israel en les obres contemporànies (excepte Pau).

Segurament ens ajudarà a entendre el tarannà d'aquesta comunitat recordar el seu capteniment respecte la humanitat sencera, que probablement extreu del mateix missatge global dels evangelis. Moltes vegades es parla de la salvació de la humanitat, sense especificar res més (cf. TestBen 3,8; 10,5):⁴⁷ TestSim 6,5-7: «el Senyor Déu és el gran d'Israel, que apareix sobre la terra com un home i salva Adam per mitjà seu...»; TestLev 2,11 (post 2,10!) és més explícit encara:

Perquè tu estaràs prop del Senyor i seràs el seu ministre, i anunciaràs els seus misteris als homes i faràs proclamació respecte el qui ha de redimir Israel. I, a través teu i de Judà, el Senyor s'apareixerà entre els homes, salvant tot el llinatge humà per mitjà d'ells, 2,10-11.

45. Vegeu, p. ex., Ap 7,4ss. on entre les tribus salvades hi manca la de Dan.

46. «The Future of Israel in the *Testaments of the Twelve Patriarchs*», *JSJ* 17 (1986) 207.

47. Són pocs els passatges que parlen de càstig i condemna final: TestSim 6,3,4 (càstig d'Amalec, Canaan, Capadocis, hitites en un context de salvació de la humanitat). TestBen 10,9 limita el càstig a «tots aquells gentils que no van creure en ell quan ell aparegué a la terra». Són pocs els textos i no els crec significatius; semblen clixés manllevats de la tradició apocalíptica habitual, més que creació pròpia.